

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДУХОВНОГО ІНТЕЛЕКТУ І ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Кузнецов О.І. Взаємозв'язок духовного інтелекту і духовних цінностей особистості. У статті подано результати концептуалізації феномену духовного інтелекту та дані про зв'язки між його показниками та духовними цінностями. Визначено кореляції між моральним, трансцендентним та екзистенційним компонентами духовного інтелекту та духовними ціннісними орієнтаціями. Визначено типологічні профілі духовного інтелекту – з перевагою морального компоненту, трансцендентного і екзистенційного компонентів, з низьким рівнем та високим рівнем усіх компонентів духовного інтелекту. Виявлено відмінності у показниках термінальних та інструментальних духовних цінностей у досліджуваних з різними типами духовного інтелекту. Показано, що у досліджуваних з високим рівнем духовного інтелекту вищий рівень прихильності термінальним цінностям доброти, духовності, любові до Бога, гуманізму, альтруїзму, співчуття, милосердя, моральності, віри, а також інструментальним цінностям релігійності, душевності, вдячності, відданості, лагідності, витривалості, щирості, безкорисливості.

Ключові слова: духовний інтелект, моральний, трансцендентний, екзистенційний компоненти духовного інтелекту, духовні ціннісні орієнтації, термінальні і інструментальні духовні цінності.

Кузнецов А.И. Взаимосвязь духовного интеллекта и духовных ценностей. В статье представлены результаты концептуализации феномена духовного интеллекта и данные о связи между его показателями и духовными ценностями. Определены корреляции между нравственным, трансцендентным и экзистенциальными компонентами духовного интеллекта и духовными ценностными ориентациями. Определены типологические профили духовного интеллекта - с преобладанием морального компонента, трансцендентного и экзистенциального компонентов с низким уровнем и высоким уровнем всех компонентов духовного интеллекта. Выявлены различия в показателях терминальных и инструментальных духовных ценностей у исследуемых с различными типами духовного интеллекта. Показано, что у исследуемых с высоким уровнем духовного интеллекта выше уровень приверженности терминальным ценностям доброты, духовности, любви к Богу, гуманизма, альтруизма, сострадания, милосердия, нравственности, веры, а также инструментальным ценностям религиозности, душевности, благодарности, преданности, нежности, выносливости, искренности, бескорыстия.

Ключевые слова: духовный интеллект, моральный, трансцендентный, экзистенциальный компоненты духовного интеллекта, духовные ценностные ориентации, терминальные и инструментальные духовные ценности.

Постановка проблеми. Стрімкі зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві протягом останніх десятиліть, сьогодні випробовують на міцність багатовікові завоювання культури і традиційні засади суспільства. Одним з найістотніших наслідків таких змін є трансформація засад людського світосприйняття – систем духовних та

смислових життєвих орієнтирів. Перебудова духовних цінностей особистості посилюється економічною кризою, кризою релігій та інших соціальних інститутів, таких як сім'я, право, національна ідея та культура. Саме ці обставини зрушують сучасну психологічну науку звернутись до проблеми дослідження духовного інтелекту особистості.

Аналіз останніх публікацій. Духовний інтелект є предметом дослідження Р. Еммонса, вивченню духовних здібностей присвячені роботи К. Нобл, Ф. Воган, Г.В. Ожиганової, В.Д. Шадрікова.

Проблемі вивчення духовних цінностей присвячені дослідження зарубіжних (Г. Олпорт, М. Мюррей, Д. Келлі, А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Еммонс, Л. Бінсвангер, В. Франкл, І. Ялом, Р. Мей, С. Гроф та ін.) та вітчизняних (Б.С. Братусь, І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, Л.П. Буєва, О. Гуменюк, Ф.Е. Василюк, В.П. Зінченко, О.І. Зеліченко, М.С. Каган, О.І. Климишин, Д.О. Леонтєв, Р.Л. Лівшиць, С.Д. Максименко, К. Муздибаєв, О.Ю. Рязанцева, М.В. Савчин, В.І. Слободчиков, С.О. Ставицька, В.І. Стрелков, О.В. Сухомлинська, А.В. Фурман, В.Д. Шадріков та ін.) науковців.

Духовний інтелект як самостійний вид інтелекту вперше виділив Р. Еммонс [4]. Спираючись на когнітивно-мотиваційні підходи, автор підкреслює важливе практичне значення духовного інтелекту у світлі адаптивного функціонування особистості, розглядається його як найбільш важливий засіб ефективності досягнення релевантних цілей у рамках певних контекстів і оцінних меж. Р. Еммонс зв'язує духовність з інтелектом за допомогою поняття «адаптоване функціонування» людини: «Духовність виступає як аспект особистісного функціонування, оскільки вона підвищує вірогідність досягнення цілей. Духовні спрямування впливають на те, яким способом люди створюють свій світ, переслідують цілі і регулюють свою поведінку день у день» [4, с. 311]. По відношенню до поняття духовності поняття духовного інтелекту, на думку Р. Еммонса, є вужчим, оскільки є використанням ряду інструментів для того, щоб зробити життя більш осмисленим, продуктивним, щасливим, тобто духовний інтелект – це механізм, за допомогою якого люди можуть поліпшити загальну якість життя [4, с. 336].

Р. Еммонс показує, що духовний інтелект складається з низки здатностей і включає певні уміння, які і складають базу знань людини і його досвід: 1) здатність до трансценденції; 2) здатність входити в піднесені духовні стани; 3) здатність сакралізувати повсякденний досвід; 4) здатність використовувати духовні ресурси для вирішення життєвих завдань; 5) здатність здійснювати добродійні вчинки.

Погоджуючись з позицією Р. Еммонса в питанні визначення духовного інтелекту і переліку духовних здібностей, К. Нобл до останніх додає ще дві: 1) усвідомлення, що фізична реальність включена в більш багатовимірну реальність, з якою люди взаємодіють свідомо або несвідомо; 2) усвідомлене прагнення до психологічного здоров'я, що припускає не лише особисте благополуччя, але і громадську користь. К. Нобл визначає духовний інтелект як природжену здатність, яка може впливати на особистісне зростання. Духовний досвід, який веде до позитивних змін в самовідчутті, на думку авторки, трансформується в духовний інтелект і дозволяє людям у разі небезпеки контролювати ситуацію, зберігаючи психічне здоров'я. Виділяючи деякі аспекти духовних

здібностей, вчена зв'язує самопізнання, саморегуляцію, самоконтроль і самовдосконалення як здатність використовувати свій внутрішній досвід для саморозвитку. Спираючись на поняття духовного досвіду, К. Нобл прагне розкрити зміст духовного інтелекту через наступні його аспекти: 1) етико-екзистенціальний (моральний); 2) трансцендентний; 3) ментальний (включаючи креативність); 4) саморегуляційний [11].

Д. Зоар і Я. Маршалл розробили та емпірично перевірили концепцію духовного інтелекту як «інтелекту, з яким ми маємо доступ до наших найглибших сенсів, цілей і високих мотивів» [9]. «Це розум, який робить нас цілим, дає нам нашу цілісність. Це інтелект душі, інтелект глибокої особистості. Це знання, яким ми задаємо фундаментальні питання і з якими ми переосмислюємо відповіді» [9]. Автори зазначають, що духовний інтелект відіграє важливу роль в ефективному і інтегрованому функціонуванні людської особистості.

Д. Зоар і Я. Маршалл виділили такі якості духовного інтелекту: 1) знання того, у що особистість вірить, і що цінує, того, що глибоко її мотивує; 2) спонтанність як проживання та реагування даного моменту; 3) здатність слідувати власній проникливості і цінностям: діяти, виходячи з принципів і глибоких переконань, і жити відповідно; 4) цілісність як уміння бачити широко моделі поведінки, відносини і зв'язки; відчувати приналежність; 5) співчуття як здатність співпереживання; 6) святкування різноманітності, тобто вміння цінувати, а не зневажати інших людей за їх відмінності; 7) полenezалежність як уміння протистояти натоплу і мати власні переконання; 8) смирення як усвідомлення сенсу буття в ролі гравця великої драми, свого справжнього місця у світі; 9) схильність задавати основні екзистенційні питання, потреба в розумінні речей і здатність дістатися до їх суті; 10) можливість формулювати по-новому життєві ситуації: перебуваючи в стороні від ситуації або проблеми, бачити цілісну картину; бачити проблеми в більш широкому контексті; 11) позитивний погляд на життєві негаразди: навчання і зростання на помилках, невдачах і стражданнях; 12) почуття покликання, тобто здатність відчувати покликання служити і віддавати.

С. Вігглсворт визначає духовний інтелект як «здатність діяти з мудрістю і співчуттям, зберігаючи внутрішню і зовнішню незворушність світу, незалежно від обставин» [12]. Авторка запропонувала розмістити 21 якість по чотирьох групах, які складають компетенцію обізнаності і майстерності у сферах суб'єктивного і об'єктивного: по-перше, це сфера Вищого Я як Его самосвідомості, до якої відносяться усвідомлення власного світогляду, цілей життя, ієрархії цінностей, комплексність мислення та усвідомлення свого Его і вищого Его; по-друге, це сфера Вищого Я як Его самовдосконалення, до якої відносяться готовність до духовного зростання, збереження сили духу у непередбачених обставинах, життєві мета і цінності, стійка віра, життя в пошуках повчань; по-третє, це соціальна свідомість, представлена усвідомлення причетності та інших світоглядів, широтою сприйняття часу, усвідомленням меж сприйняття та духовних законів, досвідом єдності; вчетверте, це духовна присутність (соціальна майстерність), що передбачає феномен мудрого вчителя духу, посланника мудрих змін, жалісливі / мудрі рішення, володіння силою зцілення, здатність об'єднувати негатив і позитив життя [12].

У дослідженні Д. Кінга духовний інтелект визначається як набір адаптивних розумових здібностей, заснованих на нематеріальних та трансцендентних аспектах дійсності, особливо тих, які «...сприяють інформованості, інтеграції та адаптивному застосуванню нематеріальних та трансцендентних аспектів свого існування, призводять до таких результатів, як глибоко екзистенціальна рефлексія, розширення свідомості, визнання трансцендентного себе і майстерність духовних станів» [9]. Автор пропонує чотири основні здатності духовного інтелекту:

1) екзистенціальне мислення як здатність критично споглядати природу існування, дійсності, Всесвіту, простору, часу та інших екзистенціальних / метафізичних проблем; здатність розглядати не екзистенційні питання по відношенню до свого існування з точки зору екзистенціального;

2) цілепокладання: здатність вилучати сенс і мету з усіх фізичних і психічних переживань, включаючи здатність формулювати і досягати мети в житті;

3) трансцендентальне усвідомлення: здатність ідентифікувати трансцендентне розуміння / патерни самого себе (тобто трансперсонального або трансцендентного Я), інших особистостей, фізичного світу (наприклад, не-матеріалізм) у стані нормальної свідомості, спільно з можливістю усвідомлювати свій взаємозв'язок з самим собою і фізичним світом.

4) перехід в вищі рівні свідомості: можливість переходу на більш високі рівні свідомості (наприклад, чиста свідомість, космічна свідомість, єдність, спільність) і інші рівні на власний розсуд (за допомогою глибокого споглядання, медитації, молитви і т.д.) [9].

Здатність співвідносити себе зі своїм вищим «Я» як ключову характеристику духовного інтелекту В.Ф. Дейдріх визначає як вибір між Его і Духом (Вище Я) [5]. В основі цієї відмінності лежить поняття *Spiritus*, що означає «дихання», тобто дух як подих життя, а «*intelligential*» означає «вибирати між». Автор виділяє три основних аспекти духовного інтелекту:

1. Здатність до співвіднесення себе зі своїм вищим «Я» або Духом, а не з Его. Особистість – це не ваше тіло, проблеми, минуле, фінанси, робота, стать або етнічна приналежність, – це все ролі, які ви граєте. Особистість – це духовна істота, що має людський досвід.

2. Здатність до розуміння так званого «універсального закону причини і наслідку», тобто здатності приймати відповідальність за своє життя, ситуації в ній, і самого себе. Особистість визнає, що виступає творцем свого життя, і що її мислення, переконання, прийняття відповідальності і створюють її світ.

3. Неприв'язаність як здатність бути не прив'язаною до результатів, формам або досвіду. Благополуччя особистості знаходиться всередині і залежить від шляху духовного вдосконалення.

Р. Гріффітс визначає духовний інтелект (SQ) в більш високому вимірі інтелекту, який забезпечує доступ до вищих можливостей. Духовний інтелект замінює Его Душею, і служить і як визначник ідентичності, і як регулятор загального та емоційного інтелекту [8]. Р. Гріффітс роз'яснює, як духовний інтелект регулює загальний інтелект та емоційний інтелект: «SQ регулює IQ і EQ, замінюючи почуття роз'єднання усвідомленням

взаємозв'язку. Замість почуття ізоляції і роз'єднання, SQ дає відчуття єдності, яке пов'язує все разом. Отже, SQ розвиває IQ і EQ, виходячи з інтегральних перспектив за межами Его. Коли SQ не активний, IQ і EQ використовуються для виконання бажання Его. Але коли SQ активний, IQ і EQ використовуються, щоб висловити душевні якості у формі мудрості, співчуття, чесності, любові, творчості і миру».

Узагальнюючи досвід зарубіжних дослідників, Г.В. Ожиганова [1] виділяє наступні важливі аспекти духовного інтелекту і пов'язані з ними духовні здібності:

- екзистенціальний аспект: здатність зустрічатися віч-на-віч з екзистенціальною реальністю (свобода, страждання, смерть; здатність до пошуку життєвих сенсів);

- моральний аспект: здатність до любові, співчуття, дружелюбності, емпатії, здатність до добродійної поведінки (духовна зрілість), пов'язаної з проявом доброти, чесності, терпимості, милосердя, великодушності, благородства, щедрості, відсутності ворожості;

- ментальний аспект (включаючи креативність): широта поглядів, об'єктивність, неупередженість, здатність до інтуїції, здатність до широкого бачення (прозорливість, далекоглядність), здатність до різного роду пізнання;

- самопізнання і самоконтроль: здатність фокусувати увагу, здатність зберігати внутрішній контроль і рівновагу, зустрічаючись із складними екзистенціальними проблемами, здатність культивувати моральну поведінку і трансформувати емоції;

- трансцендентний аспект: здатність досягати вищих станів свідомості і самотрансценденції; здатність до розширення свідомості, що дозволяє відчувати цілісність буття і встановити зв'язок між психікою і матерією, душею і тілом.

Кожен з цих п'яти аспектів є повноправною складовою того, що можна було б назвати духовним інтелектом. Погляд на духовність як на набір взаємозв'язаних здібностей - перший крок до розгляду її як форми інтелекту. Таким чином, духовний інтелект складається з ряду здібностей і умінь, які утворюють базу знань або досвід людини. Духовний інтелект – це контекст для виявлення і організації умінь і здібностей, необхідних для адаптивного використання духовності.

Відповідно до вищезазначених концепцій духовний інтелект має характеризуватись трьома основними компонентами:

- 1) *трансцендентний* компонент духовного інтелекту як здатність до самотрансценденції, тобто можливості розширення свідомості, досягнення її вищих станів, здатність до інтуїції як можливості виходити за межі раціонального розуміння життєвого досвіду, здатності до самоусвідомлення та самоконтролю, що дозволяють відчувати цілісність буття;

- 2) *екзистенційний* компонент духовного інтелекту як здатність приймати виклики життя, вирішувати проблеми екзистенціальної реальності, здатність до пошуку життєвих сенсів, що забезпечуються такими когнітивними властивостями, як об'єктивність і неупередженість мислення, проникливість і далекоглядність;

- 3) *моральний* компонент духовного інтелекту представляє собою здатність до моральної саморегуляції та добродійної поведінки, що оснований на переосмисленні моральних цінностей добра і милосердя.

Духовні ціннісні орієнтації розглядаються як складна система психічних утворень, спрямованих на процес засвоєння (сприймання, інтеріоризацію, створення) духовних цінностей. Водночас це є позитивна установка особистості на духовні вчинки. За умов цілеспрямованого формування духовні ціннісні орієнтації можуть набути вищої форми – трансформуватися на духовні потреби, тобто систему мотивів активності людини, яка спонукає людину до різних видів духовної діяльності (пізнавальної, естетичної, комунікативної). На відміну від інших видів діяльності, духовна визначається не прагматичними цілями, а спрямована на задоволення безкорисливих духовних потреб (у знаннях, спілкуванні, естетичному задоволенні) [1].

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – визначити особливості зв'язку духовних цінностей і компонентів духовного інтелекту особистості. Завдання дослідження:

1. визначити кореляційні зв'язки між духовними цінностями і духовним інтелектом;
2. визначити відмінності у показниках духовних цінностей у осіб з різними типологічними профілями духовного інтелекту.

Виклад методики і результатів дослідження. *Опитувальник духовного інтелекту особистості* – автори К.І. Фоменко і О.Ю. Головіна [6]. Методика має високу надійність (величина альфа Кронбаха для шкали із 19 тверджень склала 0,708 і є прийнятною величиною внутрішньої узгодженості пунктів опитувальника духовного інтелекту особистості), а також ретестову надійність $r = 0,731$. Нормативні значення для «Трансцендентного компоненту духовного інтелекту» становлять 23-35 балів, для показника «Екзистенційний компонент духовного інтелекту» та «Моральний компонент духовного інтелекту» – 21-32 балів.

Авторський опитувальник духовних ціннісних орієнтацій [10]. Методика має високу надійність (величина альфа Кронбаха для шкали із 40 тверджень склала 0,916 і є прийнятною величиною внутрішньої узгодженості пунктів опитувальника духовного інтелекту особистості), а також ретестову надійність $r = 0,798$. Нормативні значення для «Духовно-моральних цінностей» становлять 50-85 балів, для показника «Гуманістичних цінностей» – 10-20 балів, «Альтруїстичних цінностей» – 10-20 балів, «Релігійних цінностей» – 5-10 балів.

Авторський список 20 термінальних (список) та 20 інструментальних (список) цінностей [1].

Список А (термінальні): 1. Доброта. 2. Краса. 3. Духовність. 4. Любов до Бога. 5. Гуманізм. 6. Альтруїзм. 7. Совість. 8. Справедливість. 9. Великодушність. 10. Любов. 11. Толерантність. 12. Співчуття. 13. Надія. 14. Благородство. 15. Честь. 16. Повага. 17. Смирення. 18. Милосердя. 19. Моральність. 20. Віра.

Список Б (інструментальні): 1. Ввічливість. 2. Чесність. 3. Порядність. 4. Поблажливість. 5. Скромність. 6. Терплячість. 7. Поважність. 8. Совісність. 9. Відповідальність. 10. Релігійність. 11. Душевність. 12. Вдячність. 13. Відданість. 14. Лагідність. 15. Витривалість. 16. Обов'язковість. 17. Щирість. 18. Принциповість. 19. Самовідданість. 20. Безкорисливість.

Вибірку досліджуваних склали 366 осіб, віком від 17 до 65 років, представлених жінками і чоловіками у рівному співвідношенні.

У таблиці 1 показано взаємозв'язки між показниками духовного інтелекту та духовних цінностей.

Трансцендентний компонент духовного інтелекту позитивно корелює з групою моральних, альтруїстичних, духовних та релігійних цінностей. Отже, висока міра здатності до самотрансценденції, тобто можливості розширення свідомості, досягнення її вищих станів, здатність до інтуїції як можливості виходити за межі раціонального розуміння життєвого досвіду, здатності до самоусвідомлення та самоконтролю, що дозволяють відчувати цілісність буття позитивно пов'язані з мірою прихильності до цінностей добра, милосердя, смирення, віри у Бога, тобто духовними цінностями.

Таблиця 1

Кореляції духовних ціннісних орієнтацій та духовного інтелекту особистості

Показники духовних ціннісних орієнтацій	Показники духовного інтелекту		
	Трансцендентний	Екзистенційний	Моральний
Моральні	0,18**	0,20**	0,20**
Гуманістичні	-0,11*	-	-
Альтруїстичні	0,19**	0,23***	0,21***
Духовні	0,19**	0,22***	0,14**
Релігійні	0,13*	0,17**	0,15**

Примітка: * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,001$, *** - $p < 0,0001$

Екзистенційний компонент духовного інтелекту, що є здатністю приймати виклики життя, вирішувати проблеми екзистенціальної реальності, здатність до пошуку життєвих сенсів, що забезпечуються такими когнітивними властивостями, як об'єктивність і неупередженість мислення, проникливість і далекоглядність, пов'язаний з моральними, альтруїстичними, духовними та релігійними цінностями.

Моральний компонент духовного інтелекту, що представляє собою здатність до моральної саморегуляції та добродесної поведінки, що основана на переосмисленні моральних цінностей добра і милосердя, також пов'язаний з моральними, альтруїстичними, духовними та релігійними цінностями.

Наступним завданням нашого дослідження було визначення типологічних особливостей духовного інтелекту у зв'язку з духовними цінностями особистості, тобто проаналізувати, як типи духовного інтелекту позначаються на мірі прихильності різним духовним цінностям.

На рисунку 1 показано результати кластерного аналізу методом К-середніх для виявлення типів духовного інтелекту особистості. Кластер 1 – високі показники морального, середні – екзистенційного і низькі – трансцендентного компонентів духовного інтелекту (23,2% вибірки) – «Моральний духовний інтелект» (МДІ). Кластер 2 – високі показники трансцендентного і екзистенційного і низькі – морального компонентів духовного інтелекту (11,2% вибірки) – «Трансцендентно-екзистенційний духовний інтелект» (ТЕДІ). Кластер 3 – високі показники усіх компонентів духовного інтелекту (39,6% вибірки) – «Високий духовний інтелект» (ВДІ). Кластер 4 – низькі показники усіх компонентів духовного інтелекту (25,9% вибірки) – «Низький духовний інтелект» (НДІ).

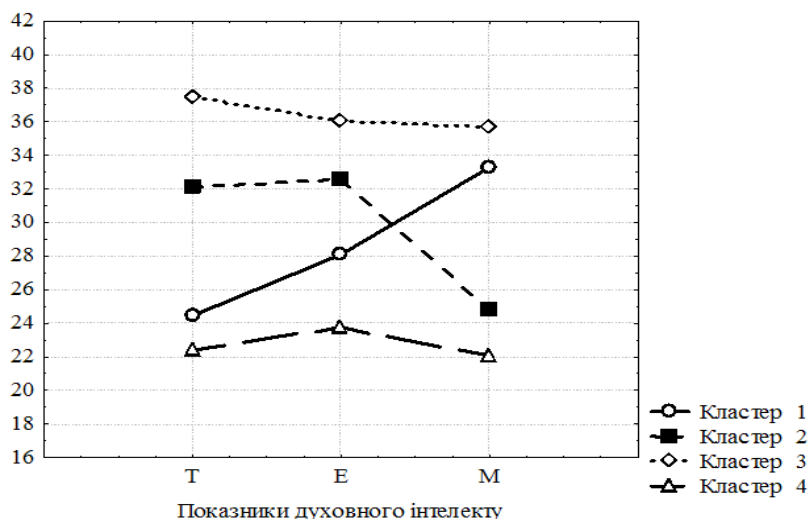

Рис. 1. Кластерні профілі духовного інтелекту особистості

Наступним завдання дослідження було виявити особливості термінальних і духовних цінностей у досліджуваних з різними типами духовного інтелекту. У таблиці 2 показано відмінності у показниках термінальних духовних цінностей у осіб з різними типами духовного інтелекту. Досліджувані з високою мірою вираженості морального компоненту у духовному інтелекті прихильні цінностям доброти, альтруїзму, співчуття і моральності. Досліджувані з перевагою трансцендентного та екзистенційного компонентів духовного інтелекту відрізняються ціннісними орієнтаціями на духовність та гуманізм, їм меншою мірою властиві цінності віри та любові до Бога. Досліджувані з високим духовним інтелектом характеризуються високими показниками більшості духовних цінностей – доброти, духовності, любові до Бога, гуманізму, альтруїзму, співчуття, милосердя і моральності. Досліджувані з низьким рівнем духовного інтелекту мають найнижчі показники усіх духовних термінальних цінностей.

Таблиця 2

Показники термінальних духовних цінностей осіб з різними типами духовного інтелекту

Показники термінальних духовних цінностей	Групи осіб з різними типами духовного інтелекту				F
	МДІ	ТЕДІ	ВДІ	НДІ	
Доброта	4,51±0,50	2,90±0,77	4,60±0,57	3,44±0,75	124,85
Духовність	2,69±0,77	4,17±0,70	4,21±0,58	1,47±0,56	400,91
Любов до Бога	1,94±0,86	3,15±0,73	4,08±0,61	1,56±0,71	296,35
Гуманізм	3,76±0,78	4,83±0,38	4,12±0,76	3,40±1,32	26,87
Альтруїзм	4,40±0,64	1,95±0,74	4,46±0,50	1,75±0,77	482,31
Співчуття	4,11±0,71	1,32±0,52	4,83±0,44	2,37±1,06	387,14
Милосердя	3,91±0,84	1,88±1,05	4,23±0,81	1,71±0,76	230,81
Моральність	4,58±0,68	2,49±0,64	4,25±0,67	3,22±1,02	100,26
Віра	2,15±0,99	3,63±0,73	3,30±0,68	1,99±0,83	82,56

У таблиці 3 показано відмінності у показниках інструментальних духовних цінностей у осіб з різними типами духовного інтелекту. Визначено, що у досліджуваних з домінуванням морального компоненту духовного інтелекту виявляється вищою

прихильність інструментальним цінностям душевності, вдячності, щирості, безкорисливості, а також нижчою – цінності релігійності. У досліджуваних х домінуванням трансцендентного та екзистенційного компонентів вищими є цінності відданості і витривалості на тлі відмови від цінностей лагідності, вдячності та безкорисливості. Особам з високим рівнем духовного інтелекту властиві інструментальні цінності лагідності, душевності, щирості, вдячності, витривалості, безкорисливості – тобто усі інструментальні духовні цінності, за якими були відзначені відмінності по групам, є вищими у досліджуваних цього типу духовного інтелекту. У досліджуваних з низьким рівнем духовного інтелекту відзначаються нижчі показники цінностей релігійності, вдячності, відданості, інші цінності відповідають середньому рівню розвитку.

Таблиця 3

Показники інструментальних духовних цінностей осіб з різними типами духовного інтелекту

Показники інструментальних духовних цінностей	Групи осіб з різними типами духовного інтелекту				F
	МДІ	ТЕДІ	ВДІ	НДІ	
Релігійність	1,73±0,78	3,15±0,73	3,96±0,63	1,59±0,71	296,92
Душевність	4,45±0,50	3,12±0,78	4,54±0,59	3,38±0,79	98,85
Вдячність	4,13±0,75	2,10±0,77	4,31±0,67	1,81±0,80	294,00
Відданість	2,67±0,84	4,02±0,79	4,08±0,77	1,69±0,73	208,40
Лагідність	3,94±0,75	1,39±0,54	4,66±0,65	2,38±1,02	283,69
Витривалість	3,96±0,78	4,29±0,87	4,12±0,78	3,41±1,30	13,44
Щирість	4,46±0,70	2,59±0,84	4,22±0,69	3,18±1,05	79,54
Безкорисливість	4,27±0,79	2,22±0,57	4,07±0,85	3,08±1,06	75,84

Висновки і перспективи подальших досліджень. Духовний інтелект виступає конструктом, що характеризується через три обумовлені когнітивними та особистісними властивостями компоненти, серед яких трансцендентний виступає як здатність до самотрансценденції, інтуїції, самоусвідомлення та самоконтролю, екзистенційний розглядається як здатність до вирішення проблем екзистенціальної реальності та пошуку смислів життя, а моральний представляє собою здатність до моральної саморегуляції та добродесної поведінки, що основана на переосмисленні моральних цінностей добра і милосердя. У дослідженні показано позитивні кореляційні зв'язки між компонентами духовного інтелекту (моральним, екзистенційним та трансцендентним) та моральними, гуманістичними, альтруїстичними, духовними та релігійними ціннісними орієнтаціями особистості: отже, міра розвитку духовного інтелекту прямо пропорційна мірі орієнтованості особистості на духовні цінності. Духовний інтелект особистості характеризується варіативністю розвитку: досліджувані з перевагою морального компоненту у його структурі більшою мірою орієнтовані на моральні термінальні (доброта, моральність) та інструментальні (вдячність), а також альтруїстичні термінальні (альтруїзм, співчуття) та інструментальні (щирість) цінності. При домінуванні трансцендентного та екзистенційного компонентів духовного інтелекту актуалізується орієнтація на духовність і гуманізм. За умови низького рівня духовного інтелекту особистість відмовляється від духовних цінностей, а за умови високого – орієнтована на широке коло духовних цінностей. Таким чином, високий рівень духовного інтелекту

загалом характеризує виражену духовну орієнтацію особистості, її прихильність духовним цінностям моралі, альтруїзму, гуманізму та релігійності.

Список використаних джерел

1. Кузнецов О.І. Психодіагностика термінальних та інструментальних духовних цінностей особистості. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків: ХНПУ, 2018. Вип. 58. С. 92-104.
2. Марценюк М.О., Северин Р.В. Психологічні аспекти релігії в системі духовних цінностей особистості. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Гуманітарні і суспільні науки*. 2016. №20(15). С. 100-107.
3. Ожиганова Г. В. Психологические аспекты духовности. *Психологический журнал*. 2010. Т. 31, № 4. Ч.І: Духовный интеллект. С. 21-34.
4. Эммонс Р. Психология высших устремлений: мотивация и духовность личности; пер. с англ.; под ред. Д. А. Леонтьева / Р. Эммонс. М.: Смысл, 2004. 414 с.
5. Diedrich W.F. Human Adulthood: A Spiritual Romance. Kindle Edition, 2014. 363 p.
6. Golovina O. Yu. The spiritual intelligence as an integrating factor of human consciousness. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків: ХНПУ, 2016 . Вип. 53. С. 21-28.
7. Graves C. W. Levels of Existence: An Open System Theory of Values. *The Journal of Humanistic Psychology*. 1970. V. 10, № 2. P. 131-154.
8. Griffiths R. The Psychology of Spiritual Intelligence [Electronic resource] / R. Griffiths. Mode of access: <http://www.academia.edu/16613107>
9. King David B. Cicco de T. Growing in Spiritual Intelligence. *The International Journal of Transpersonal Studies*. 2009. V. 28. P. 68-85.
10. Kuznetsov O. Spiritual values of personality psychological assessment *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків: ХНПУ, 2018. Вип. 59. С. 165-172.
11. Noble K., Green W.N. Fostering Spiritual Intelligence: Undergraduates' Growth in a Course About Consciousness. *Oxford Review of Education*. 2008. № 26(2). P. 263-288.
12. Wigglesworth C. SQ 21: The Twenty - One Skills of Spiritual Intelligence. New York: Select Books. 2012. 223 p.

References transliterated

1. Kuznetsov O.I. Psykhodiagnostyka terminal'nykh ta instrumental'nykh dukhovnykh tsinnostey osobystosti. *Visnyk KHNPУ im. H.S. Skovorody. Psykholohiya*. Kharkiv: KHNPУ, 2018. Vyp. 58. S. 92-104. 2.
2. Martsenyuk M.O., Severyn R.V. Psykholohichni aspekty relihiyi v systemi dukhovnykh tsinnostey osobystosti. *Naukovyy visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu. Humanitarni i suspil'ni nauky*. 2016. №20(15). S. 100-107.
3. Ozhyhanova H. V. Psykholohycheskye aspekty dukhovnosti. *Psykhologhycheskyy zhurnal*. 2010. T. 31, № 4. CH.I: Dukhovnyy yntellekt. S. 21-34.
4. Émmons R. Psykholohyya vysshykh ustremlenyy: motyvatsyya y dukhovnost' lychnosty; per. s anhl.; pod red. D. A. Leont'eva / R. Émmons. M.: Smysl, 2004. 414 s.
5. Diedrich W. F. Human Adulthood: A Spiritual Romance. Kindle Edition, 2014. 363 p.
6. Golovina O. Yu. The spiritual intelligence as an integrating factor of human consciousness. *Visnyk KHNPУ im. H.S. Skovorody. Psykholohiya*. Kharkiv: KHNPУ, 2016 . Vyp. 53. S. 21-28.

7. Graves C. W. Levels of Existence: An Open System Theory of Values. The Journal of Humanistic Psychology. 1970. V. 10, № 2. P. 131-154. 8.
8. Griffiths R. The Psychology of Spiritual Intelligence [Electronic resource] / R. Griffiths. Mode of access: <http://www.academia.edu/16613107>
9. King David B. Cicco de T. Growing in Spiritual Intelligence. The International Journal of Transpersonal Studies. 2009. V. 28. P. 68-85.
10. Kuznetsov O. Spiritual values of personality psychological assessment Visnyk KHNPU im. H.S. Skovorody. Psykholohiya. Kharkiv: KHNPU, 2018. Vyp. 59. С. 165-172.
11. Noble K., Green W.N. Fostering Spiritual Intelligence: Undergraduates" Growth in a Course About Consciousness. Oxford Review of Education. 2008. № 26(2). P. 263-288.
12. Wigglesworth C. SQ 21: The Twenty - One Skills of Spiritual Intelligence. New York: Select Books. 2012. 223 p.

Kuznetsov A.I. The relationship of spiritual intelligence and spiritual values. The article presents the results of the conceptualization of the phenomenon of spiritual intelligence and data on the relationship between its indicators and spiritual values. Spiritual intelligence is characterized by three main components: 1) the transcendental component of spiritual intelligence as the ability to self-transcendence, the possibility of expanding consciousness, the attainment of its higher states, the ability to intuition as an opportunity to go beyond the rational understanding of life experience, the ability to self-awareness and self-control, to feel the integrity of being; 2) the existential component of spiritual intelligence as the ability to accept the challenges of life, to solve the problems of existential reality, to search for vital senses, provided by such cognitive properties as objectivity and impartiality of thinking, insight and vision; 3) the moral component of spiritual intelligence is the ability to moral self-regulation and virtuous behavior, based on rethinking the moral values of goodness and charity.

Correlations between moral, transcendental and existential components of spiritual intelligence and spiritual value orientations are determined. The typological profiles of spiritual intelligence are defined - with a predominance of the moral component, the transcendental and existential components with a low level and a high level of all components of spiritual intelligence. The differences in indicators of terminal and instrumental spiritual values of the subjects with different types of spiritual intelligence are revealed. It has been shown that respondents with a high level of spiritual intelligence have a higher level of commitment to the terminal values of kindness, spirituality, love of God, humanism, altruism, compassion, mercy, morality, faith, and also instrumental values of religiosity, sincerity, gratitude, devotion, tenderness, endurance, sincerity, unselfishness.

Keywords: spiritual intelligence, moral, transcendental, existential components of spiritual intelligence, spiritual value orientations, terminal and instrumental spiritual values.